

Nguyễn Phi Khanh đang yêu Tr n Th Thái và cùng ng i yêu hò h n đi ch i thuy n trên sông xuân.

Nhà Tr n là tri u đ i có nh ng m i tình l n. Tr n Thái Tông vì Lý Chiêu Hoàng mà tr n lên núi Yên T , suýt b ngôi vua. Tr n Quang Kh i đ t tay vào tay v là công chúa Ph ng D ng m n ng l i vĩnh quy t Lai sinh chi nh t, nguy n vì phụ ph chi s (Ki p sau xin đ c làm v ch ng nh x a) . Tr n Kh c Chung mãi mãi không quên Huy n Trân công chúa, d u ng i đ p đã tr thành hoàng h u Chiêm Thành.

Nguyễn Phi Khanh và Nguyễn Hán Anh cũng t ng s ng v i hai m i tình l n. Thu tr nhà nghèo, hai chàng th sinh h Nguyễn ph i ng i d y h c ở nhà quan T Đ Tr n Nguyễn Đán, đ c quan T Đ y thác nhi m v d y d con gái Tr n Th Thái cho Nguyễn Phi Khanh và cô em là Tr n Th Thái cho Nguyễn Hán Anh. C hai thi u n lá ng c cành vàng đ u cùng yêu say đ m hai v gia s . Ngô Sĩ Liên cho bi t trong Toàn Th . “ ng Long (t c Nguyễn Phi Khanh) nhân đùa b n l i, làm th ca b ng qu c âm đ trêu gh o Thái, r i thông dâm, Hán Anh cũng làm th qu c âm b t ch c ng Long. Khi Thái có mang, ng Long b tr n. Đ n ngày Thái đ , (Tr n) Nguyễn Đán h i r ng: ‘ ng Long đâu r i? Ng i nhà tr l i là ng Long s t i b đi r i. Nguyễn Đán nói: ‘V n n c s p h t r i, bi t đâu không ph i là tr i xui ra th , v t t không ph i là phúc c a nhà mình’. Bèn g i hai nho sinh v b o r ng: ‘Ng i x a đã có vi c này, không th y chuy n Văn Quân và T ng Nh sao? N u đ c nh T ng Nh đ ti ng đ i sau thì ta cũng b ng lòng.’ Hai nho sinh r t căm n, c s c h c, đ u thi đ c”.

Cung cách x s khoan dung c a Tr n Nguyễn Đán đ i v i Nguyễn Phi Khanh khi n nhóm biên soạn Th Văn Lý Tr n, t p III, khi chú thích câu th Đa b nh hoàn liên Mã Tr ng Khanh (B nh nhi u l i càng th ng cho Mã Tr ng Khanh), trong bài Thu trung b nh (m vào mùa thu), đã cho là: “Mã Tr ng Khanh (...) t c T Mã T ng Nh , m t nhà văn đ i Hán. Khi cho phép Nguyễn Phi Khanh l y con gái mình, Tr n Nguyễn Đán đã nêu T ng Nh là m t t m g ng l p công danh cho Nguyễn Phi Khanh”.

L i bi n gi i nh th không n. Vì t i sao Nguyễn Phi Khanh l i nh c đ n “m t t m g ng l p công danh” vào lúc đang b đau m? Câu th c a thân ph Nguyễn Trãi b c c h ng r t ch t ch , gi a đa b nh và Mã Tr ng Khanh có m i liên h nhân qu : vì b nh nhi u nên càng thông

cơm và i T Mã T ng Nh . Trong l ch s y h c Trung Hoa, có nh ng ng i b nh r t n i ti ng T Mã T ng Nh là m t. Qua b nh án h T Mã, y s Trung Hoa đã ch ng t bi t đ n b nh đái đ ng t tr c công nguyên, thu b y gi g i là tiêu khát. Bài Hát cung t c a Lý Th ng n đ i Đ ng có câu Th th n tôi h u t ng nh khát nghĩa là nhi u quan l i b ti u đ ng nh T ng Nh . Nguyễn Du trong bài th Y nguyên v n ký Thanh Oai Ngô T Nguyên cũng nh c đ n ch ng tiêu khát c a chàng T Mã: tiêu khát nh t tăng T Mã b nh (b nh tiêu khát c a T Mã T ng Nh ngày càng n ng). Qua bài Ng a b nh th hoài (N m b nh t n i lòng), Nguyễn Thông khi lâm b nh m n tính l i đ c p đ n T ng Nh , y nh Nguyễn Phi Khanh: Đ Ph vô gia bi t, T ng Nh tr ng niên b nh (Không nhà ly bi t nh Đ Ph , B nh ho n li n năm gi ng T ng Nh). B nh đái đ ng là m t b nh do thi u năng n i ti t nên kéo dài su t đ i, do đó khi mu n mô t tình tr ng đau m liên miên là ng i x a liên t ng t i nó. T Nguyễn Phi Khanh qua Nguyễn Du đ n Nguyễn Thông. Nh v y thân sinh Nguyễn Trãi đã nh c đ n Mã Tr ng Khanh khi li t gi ng ch vì đó là m t tr ng h p b nh lý l ng danh và quen thu c c a ph ng Đông, ch ch ng ph i vì nh l i ông ngo i Nguyễn Trãi.

M i tình l n c a mình không đ c Nguyễn Phi Khanh ghi l i trong th v n. Ông có nh c đ n v con trong bài Ng u tác (Ng u nhiên làm th): Lão t c đ i n viên chân s nghi p, Tâm vô m đ quý thê nhi. (Tu i già v ru ng v n m i đúng là s nghi p th t. Đêm hôm khuya kho t trong lòng không th n v i v con). Nh ng Nguyễn Phi Khanh không đ l i m t t li u gì, t nh m t vài đo n h i ký hay m t bài th t ng n i, tr giai tho i v con ng i tình c a ông qua s bút c a Ngô Sĩ Liên. Ph n l n thi ca t ng dù đ c ông dành cho b n bè: H Tông Th c, Nguyễn Viêm, Vũ Thích Chi, Đ T Tr ng, Ph m Nhân Khanh, V.V... Riêng đ i v i ng i em đ ng hao Nguyễn Hán Anh, ông t ra r t thân m t, có nhi u th x ng h a r t th m thi t, và g i Hán Anh là H ng Châu Ki m Chính. Bi t n nh c ph , ông có nhi u bài th ghi n (t) g i trình (ký trình), dâng lên (th ng), vâng l i h a (ph ng canh) v.v... Th v n Nguyễn Phi Khanh nói chung, cho chúng ta hình nh m t con ng i n ng lòng v i đ ng liêu bè b n, x s êm th m v i anh em.

Tài li u không cho bi t Trần Th Thái ng i nh th nào và Nguyễn Phi Khanh cũng không nói t i v nhi u l n nh Ngô Thì Sĩ, hay tri u m n nh Cao Bá Quát. Chúng ta ch bi t là bà Thái m t t ng đ i s m. Qua l i Nguyễn Trãi trong B n di s l c: đ m u, công đ tam n d , tiên công nhi m t [m tôi là con gái th ba c a công t c Trần Nguyên Đán) m t tr c công].

Đi tìm m t nét tâm c nh lung linh, m t phong thái suy t , m t l i tâm s huy n o, m t cách đi u tâm h n qua nh ng l i th khái quát, nh ng t th l ng l o hé m cái tôi t phát vô th c c a Nguyễn Phi Khanh, tôi b t ch t đ c bài Trùng du xuân giang h u c m (C m xúc khi đi ch i sông xuân l n th hai):

Kh niên tam nguy t Nh hà tân,

L ph c t ng tùy ngũ l c nhân,

Ng n th o vô tình xuân t l c,

Giang là i nhĩn khách hoàn tân.

Thanh ngâm vũ h u yêu h ng dĩ p,

Hoãn trao phong tĩ n quá b ch tĩ n.

Tr ng kh ng th n tâm dao ng y khuỵ t,

Ngũ h thiên t i dĩ c th thân.

(Tháng ba năm ngoái n i b n sông Nh hà,

M c áo dĩ p theo sau có năm sáu ng i.

B dĩ vô tình xuân v dĩ cũng tĩ tot tĩ i,

Dòng sông tr c m t mà khách thì l i m i.

Sau cán máa ngám khá táng đán chá cá lá háng,

Trác làng gió cháeo khoan thai qua bãi tán tráng.

Luáng sá tác lòng xa nái cung khuyát,

Đá chá cá thuyán Ngũ há riáng chá ká thá sinh).

Trác hát, vá mát văn tá hác, bài thá này đác ghi giáng nhau trong Thá Văn Lý Trán, táp III, nhà xuát bán Khoa Hác Xã Hái, Hà Nái, 1989, trang 389 và trong ác Trai Táp, táp tháng, Phá Quác Vá Khanh đác trách Văn Hóa, Sài Gòn, 1971, trang 205. Phán phiên âm sang chá Viát hián đái không có sai biát gì, ngoái trá chá thá năm câu thá báy: Thá Văn Lý Trán phiên là giao, ác Trai Táp phiên là dao. Khang Hy ghi vá chá này; Đá chiêu thiát âm dao (dao nhá trong ca dao). Các tá đái náh Hán Viát Đào Duy Anh, Nguyán Kim Thán, Háu Hàn Giang đáu ghi là dao, riáng Thiáu Cháa ghi là diáu, theo đáng phép phiên thiát cáa Khang Hy nháng không theo cách phát âm cáa tá đái ná này. Tôi cháa lái theo ý kián cáa đá sá tài liáu, thay vì theo cách phiên âm cáa Thá Văn Lý Trán.

Thi phám cáa Nguyán Phi Khanh không có chá tá. Chá thá nhân xáng án mình. Sá hián háu cáa bán thân thi sĩ là đái u chá đác hiáu ngám. Cáu trúc ngá pháp đó cáa bài thá táo nên mát ngôn ngá thi ca đát cá nhân sáng tác vào mát mái liên há đác biát vái ván vát. Nguyán phi khanh nái cám hóa ngoái i giái: bán sông, bá cá, dòng nác, cán máa, làn gió, chá cá thuyán chá là nháng cánh cáa vũ trá mà thân phá Nguyán Trái mán tám nhám táng thông cùng thiên nhiên, đá thá nghiám vá tình cám. Hòa nháp tái đá cái tôi vào các yáu tá bên ngoái, đá chá thá sáng tác quán mình vào bên trong sá ván đáng cáa thá giái hánh ánh, thi sĩ táo mát khoáng tráng mái ngá ái đác thung dung bác vào sáng cùng kháng cánh và kháng trái bài thá. Đác giá đác thá nh cáu đáng cám và đáng táo.

Bài thá má ra trong mát kháng thái gian tâm táng và mát kháng không gian tâm lý: bán sông Háng, tháng ba năm ngoái. Tác giá đáo chái cùng đán tùy táng. Nguyán Phi Khanh trú ngá nái

dinh Tr n Nguyễn Đán ngay t i Thăng Long, lãnh ch c gia s , nên có ph ng ti n ngo n c nh, du s n du th y. Chàng th sinh tuy ch a vinh hoa phú quý nh ng cũng có k theo h u nh Kim Tr ng, sau chân theo m t vài th ng con con.

B c bên sông khi xuân v d u mu n vô tình cũng không đ c, nó chuy n sang màu xanh t i lá. Ch l c nguyên là tính t đ c đ ng t hóa đ nói lên t t c s c s ng đ ng tr v trên các m m non. L c xét nh m t tính t là m t t ng trung hòa, đ c dùng chung chung trong t t c các phong sách, nó không mang s c thái phong cách l , cũng không mang s c thái c m xúc riêng. Đó ch là tên g i c a m t ph m ch t, m t tên g i không có s bình giá. L c bi n ch t thành đ ng t b ng nhiên mang màu tao nhã, t nh ; nó cung c p cho câu th v bóng b y sinh đ ng, nó có giá tr bi u c m rõ r t. Nó có âm b n trong câu th Xuân phong h u l c Giang Nam ng n (Gió xuân i th i xanh b Giang Nam) c a V ng An Th ch, bài B c thuy n Qua châu (Đ u thuy n b n Qua châu). Xét v ch c năng ng pháp, tính t là m t lo i t th đ ng, đ ng t là m t lo i t linh ho t. Xét v ý nghĩa thi pháp, tính t là m t h t . Khi dùng l c nh m t đ ng t , nhà th th c hóa h t , do đó, t o cho nó t th m t ch m t, m t thi nhn. Đúng nh Lê Quý Đôn trong Ki n văn ti u l c, m c Thiên ch ng, ch rõ: nhn t nên dùng ch h mà gi ng th c, hay nh Victor Hugo: car le mot, c'est le Verbe, c'est Dieu (ch th là Đ ng t , là Th ng đ).

Dòng Nh tr c m t tuy cu n cu n t thu khai thiên l p đ a nh ng riêng hôm nay b ng chuy n mình vì khách hoàn tân. Ch khách là m t ch r t đ t trong th c . Các nhà th đ i Đ ng l m khi dùng khách thay cho m t đ i t nhn x ng; Quy n liêm hoàn chi u khách, Đ Ph , Th t Th p đ đ i nguy t; B i h i cô khách chu, Cao Thích, Đông Bình l tác, Nam quan khách t thâm, L c Tân V ng, T i ng c v nh thi n, Khách t t a hà cùng, Tr n T Ngang, B ch Đ hoài c , D bán chung thanh đáo khách thuy n, Tr ng K , Phong ki u d b c v.v... Nhà th c a chúng ta cũng dùng khách theo cùng cách đó; khách tr thành m t ch c a t v ng thi ca truy n th ng. Nó có th ch chính Nguyễn Phi Khanh, nh ng có cũng có th ch m t ng i tháng ba năm ngoái không có m t trong đoàn du lãm. Ch hoàn (b s c) nghĩa là tr v , tr l i. Khách là ng i cũ nh ng l n này tr l i hóa ra m i: khách hoàn tân. Vì khách m i b t đ u yêu.

Nguyễn Phi Khanh đang yêu Tr n Th Thái và cùng ng i yêu hò h n đi ch i thuy n trên sông xuân. Ý đó gói g n trong câu Thanh ngâm vũ h u yêu h ng di p. Ch yêu (cũng b s c) nghĩa là m i, đón. Chàng nho sĩ hào hoa phong nhã khe kh ngâm th sau c n m a l t ph t, đ chào r c chi c lá h ng. H ng di p là m t t n đ có tính ch t c l t ng tr ng. Quen thu c thì nó là thành t c a đ i n tích h ng di p đ thi, c a lá th m ch h ng.

Nh ng cũng có khi nó ch ng i đ p nh trong truy n Hoa Tiên: G m n i ngôi b ng doanh

kh i, Lá h ng b ng đ n chi n i n i chìm. Cho nên tôi hi u h ng đi p là đ ch ng i con gái đ p, đ ch m nh n h Tr n, đ ch ái n quan T Đ, đ ch chân dung kh c sâu tâm kh m Nguyễn Phi Khanh.

Gió xuân b ng nh h n đi, ch đ nâng tà áo nàng tha th t; con thuy n trôi thông th trong đ m đu i ái ân; thiên nhiên và s v t góp ph n kéo dài nh ng gi phút chung tình; bãi phù sa sông H ng sáng h n lên nh ánh c t n. Trong các y u t ngo i c nh xu t hi n trên b c tranh – t cái nhìn toàn c nh c a dòng sông, b c đ n t m hình c n nh c a con thuy n và bãi t n – ch có đám c t n này là mang ít nhi u tính th c c nh. Nó không c l nh m t r ng li u, m t hàng phong ch ng h n, th ng g p trong thi ca ch Hán. Nó hi n h u nh m t nhân ch ng cho m i tình. C t n, *Marsilea quadrifolia* L., có tên g i dân gian là c b , là m t loài c m c hoang nh ng n i m th p hay d i n c, r t ph bi n trên đ t n c ta, th ng g p c nh ao đ m, đ ng ru ng, ven sông, b h . D u

v y, bãi rau t n cũng ch mang màu tr ng nh t nhòa trung tính. Nó không tr ng ng n nh h t g o c a ca dao, nó không tr ng phau nh chi c c u trong th c a m t n sĩ. Màu s c b ch t n v n ch là màu n i tâm, màu c a tình yêu ph trù m lên t nhiên gi i.

M i tình sâu nh th , say nh th thì t nhiên cung khuy t, tri u đình ch còn là h nh , o c nh. Ng i h c trò trong m i tình đ u đ m th m và n ng n n b ng nên công danh khoa b ng, ch còn th y mình đang đ c di m phúc làm h u thân c a Ph m Lãi buông thuy n rong ch i Ngũ h cùng ng i đ p Tây Thi. Truy n thuy t tuy t v i và hoa l v m i tình trên sóng n c Năm h đó h n m t l n xu t hi n trong th Nguyễn Phi Khanh. Bài Trung thu c m s (C m xúc v vi c nhân ti t Trung thu) cũng dùng cùng m t t th đ k t thúc: Ngũ h qui m ng đ o biên chu (Gi c m quay v Năm h s t i chi c thuy n con). Ý mu n đó , ý mu n cùng giai nhân du ngo n Ngũ h , vào th i đi m đó, t i đ a đi m đó, trong tâm c nh đó, không có v trang s c nh nh i u nhà th khác. Đó là tâm s th c c a ng i th , c a ng i tình.

C u trúc v ng ch c c a thi ph m bi n nó thành t ng th trong đó có m t t ng tác, đ i l p, âm đ ng đúc k t bài th thành m t h t nhân nguyên t , m t t bào sinh v t t n đ nh ch c năng và t đ i trao năng l ng. Trong ti u vũ tr đó có s chuy n hóa gi a h và th c, gi a đ ng và tnh, gi a l ng và ph m, gi a t s và tr tình, gi a t c nh và ng ý, gi a phát tri n và k t c c, gi a quá kh và v lai. T t c ch t n ng trong ngôn ng ngh thu t cô đúc, qua văn ch ng ng khí đ m đ c.

Thi sĩ tho t tiên quay i khúc phim dĩ vãng. Năm ngoái, tháng ba, trong khói s ng sông Nh ,

văn nhân đã cùng mọt sọt tiếu đợng du ngoạn trên sông. Cũng có đợp nhợng ngợi yêu vợng mọt. Năm nay, vợn cợnh đó nhợng bợ cợ xanh mợm tợn, đờng nợc mợm tợ mà hợn vì tình yêu có mọt. Ngợi khách năm cũ thợy mình là mọt con ngợi mợi: chàng đang yêu và cũng đợc yêu. Trn mợa giảng mợc không gây trợ ngợi cho buợi hợn hò, nhà thợ đợi chợ trong trờ thi tợ. Nhợng giợ phút khợc khoợi trông mong chợ đợi có cái say đợm cợa chúng, giây phút ngợi thợng xuợt hiợn đợ đợc đón tiợp chiêu đãi có chợt men nợng nờn cợa nó. Chúng ta gợp thêm mọt nhợn tợ, đợng tợ yêu trong yêu hợng diợp. Yêu nói lên cái thợn thái cợa chàng trai mợi lợn lợn đợu cợn vào quợ táo Adam. Nợu nhà thợ xác đợnh là năm ngoái mình đi chợi cùng nhiợu ngợi thì năm nay, ý thợ hiợu ngợm cho thợy chàng chợ có mọt mình trên con thuyợn nhợ đợ hò hợn ngợi thợng. Chàng sợ chợm chợm tợ chèo chiợc bách ven theo bợ, hoợc chàng buông lợi cho nó thung dung trôi theo sợc nợc. Ngoợi cợnh bợng đợng tan nhòa, chợ còn mọt bãi rau tợn bàng bợc. Đợ cho nợc sông Hợng thẳng hoa cùng tình yêu, hóa thân thành sóng Ngũ hợ in bóng cợp tài tợ giai nhân truyợn thuyợt. Nhà thợ cùng ai kia xâm nhợp vào bợn và nợc, tuy hai mà lợi là mọt. Hai tâm hợn yêu nhau hòa nhợp vào nhau, đợng nhợt vợi nhau, sợng trợn vợn trong tình thợn đợng đợu giợa ngợi và cợnh; thi sĩ mô tợ tình và ý trong tâm cợnh linh cợm phi thợc tợi đợ cho tình ái vĩnh tợn.

Không thợc yêu và không đợc yêu không làm nợi mọt bài thợ nhợ thợ. Nguyễn Phi Khanh có mợi tình đợp và say sợa nhợ vợy cho nên mợi sinh nời tình Nguyễn Trỡi vợi câu chuyợn truyợn thuyợt diợm tình Nguyễn Thợ Lợ, sợng vì tình rợi chợt cho tình.